MUSTAQILLIK DAVRI TEATRIDA FOLKLOR TALQINING YANGICHA BADIIY SHAKLLARI

Boltaboyev Ixtiyorjon Ismoilovich
Qo'qon davlat universiteti o'qituvchisi,
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining mustaqil tadqiqotchisi.
boltaboyevixtiyor89@mail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada mustaqillik davri o‘zbek teatrida folklor talqinining yangicha badiiy shakllari tahlil qilinadi. Folklor va teatr san’atining o‘zaro bog‘liqligi, mustaqillik yillarida milliy o‘zlikni anglash jarayonida folklorga murojaatning kuchayishi hamda xalq og‘zaki ijodi namunalarining sahna san’atidagi talqinlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy dramaturgiya, rejissura va aktyorlik san’atida folklor motivlarining qo‘llanilish xususiyatlari, sahna yechimlari, musiqa, plastika va ramziy ifoda vositalarida folklor an’analarining namoyon bo‘lishi tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida folklor talqinining zamonaviy o‘zbek teatri taraqqiyotidagi badiiy-estetik ahamiyati va milliy teatr rivojidagi o‘rni aniqlangan.

Kalit so‘zlar: Mustaqillik davri, o‘zbek teatri, folklor, folklor talqini, xalq og‘zaki ijodi, dramaturgiya, rejissura, aktyorlik san’ati, sahna talqini, badiiy shakl, milliy qadriyatlar, milliy o‘zlik, teatr estetikasi, ramziy obraz, sahna san’ati.

NEW ARTISTIC FORMS OF FOLKLORE INTERPRETATION IN THE THEATRE OF THE INDEPENDENCE PERIOD

Abstract: This article analyzes the new artistic forms of folklore interpretation in Uzbek theatre during the period of independence. It examines the interrelationship between folklore and theatrical art, the increased interest in folklore in the process of strengthening national identity during the years of independence, and the stage interpretations of folk oral traditions. The study also explores the peculiarities of using folklore motifs in contemporary dramaturgy, directing, and acting, as well as the manifestation of folklore traditions in stage design, music, plastic movement, and symbolic means of expression. The research identifies the artistic and aesthetic significance of folklore interpretation in the development of modern Uzbek theatre and its role in the advancement of national theatrical culture.

Keywords: Independence period, Uzbek theatre, folklore, folklore interpretation, oral folk art, dramaturgy, directing, acting art, stage interpretation, artistic form, national values, national identity, theatre aesthetics, symbolic image, performing arts.

НОВЫЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ФОРМЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ФОЛЬКЛОРА В ТЕАТРЕ ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннотация: В данной статье анализируются новые художественные формы интерпретации фольклора в узбекском театре периода независимости. Рассматриваются взаимосвязь фольклора и театрального искусства, усиление обращения к фольклору в процессе формирования национального самосознания в годы независимости, а также сценические интерпретации образцов устного народного творчества. Кроме того, исследуются особенности использования фольклорных мотивов в современной драматургии, режиссуре и актёрском искусстве, а также проявление фольклорных традиций в сценическом решении, музыке, пластике и символических средствах

художественной выразительности. В результате исследования определены художественно-эстетическое значение интерпретации фольклора в развитии современного узбекского театра и её роль в развитии национального театрального искусства.

Ключевые слова: Период независимости, узбекский театр, фольклор, интерпретация фольклора, устное народное творчество, драматургия, режиссура, актёрское искусство, сценическая интерпретация, художественная форма, национальные ценности, национальное самосознание, эстетика театра, символический образ, сценическое искусство.

Kirish

Jahon madaniyati va san’atida globallashuv jarayonlarining jadallashuvi har bir xalqning milliy o‘zligini saqlash, tarixiy-madaniy merosini asrash hamda uni zamonaviy badiiy tafakkur asosida rivojlantirish masalasini dolzarb vazifalardan biriga aylantirmoqda. Bunday sharoitda xalqning ko‘p asrlik ma’naviy tajribasi, estetik qarashlari va dunyoqarashini o‘zida mujassam etgan folklor merosi milliy madaniyatning muhim tarkibiy qismi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Folklor xalqning tarixiy xotirasi, ma’naviy qadriyatlari va badiiy tafakkurining yorqin ifodasi bo‘lib, u milliy madaniyatning uzviy davomiyligini ta’minlaydi.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so‘ng milliy qadriyatlarni tiklash, tarixiy merosni chuqur o‘rganish va xalq madaniyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi.[1] Natijada milliy san’at va adabiyot qatori teatr san’atida ham folklor manbalariga murojaat qilish, ularni yangi badiiy-estetik mezonlar asosida talqin etish jarayoni faollashdi. Mustaqillik davri teatrida xalq og‘zaki ijodi namunalarining sahnaviy talqini nafaqat milliy an’analarni tiklash, balki zamonaviy tomoshabinning estetik ehtiyojlarini qondirish, milliy o‘zlikni anglash va ma’naviy qadriyatlarni targ‘ib qilishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, zamonaviy rejissura, dramaturgiya va aktyorlik san’atida folklor motivlari, mifologik obrazlar, xalqona timsollar hamda marosim elementlarining yangicha badiiy shakllarda namoyon bo‘lishi teatrshunoslik nuqtai nazaridan alohida ilmiy qiziqish uyg‘otadi. Shu bois mustaqillik davri teatrida folklor talqinining yangicha badiiy shakllarini o‘rganish, ularning estetik mohiyatini ochib berish va milliy teatr taraqqiyotidagi o‘rnini aniqlash dolzarb ilmiy

Asosiy natijalar va tahlillar

Mustaqillik davri o‘zbek teatrida folklor an’analarining tiklanishi va rivojlanishi: Folklor va teatr san’atining o‘zaro bog‘liqligi - Folklor va teatr san’ati insoniyat madaniy taraqqiyotining qadimiy va o‘zaro uzviy bog‘liq shakllaridan hisoblanadi. Teatrning ilk ko‘rinishlari xalqning marosimlari, urf-odatlari, ommaviy tomoshalari va mifologik tasavvurlari asosida shakllangan bo‘lib, folklor uning rivojlanishida muhim manba vazifasini bajargan.[2] Xalqning badiiy tafakkuri mahsuli bo‘lgan folklor asarlarida dramatik harakat, obrazlar tizimi, konflikt va tomoshaviylik unsurlari mujassam bo‘lib, ular teatr san’atining tabiati bilan uyg‘unlashadi. O‘zbek teatrining tarixiy taraqqiyotiga nazar tashlansa, uning ildizlari xalq tomoshalari, qiziqchilik, masxarabozlik, dorbozlik, qo‘g‘irchoq o‘yinlari va marosimlarga borib taqaladi. Mazkur xalqona tomosha shakllari keyinchalik professional teatr san’ati rivojiga zamin yaratgan. Shu sababli folklor o‘zbek teatrining genetik asoslaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Folklor teatr uchun nafaqat syujet va obrazlar manbai, balki xalqona estetik tafakkur, sahnaviy harakat, ritm va musiqiylikning ham muhim manbai hisoblanadi. Dostonlar, afsonalar, ertaklar va rivoyatlarda aks etgan qahramonlik, ezgulik va adolat g‘oyalari teatr asarlarining g‘oyaviy-badiiy asosini boyitadi. Shu jihatdan folklor va teatr bir-birini to‘ldiruvchi, bir-birining rivojiga xizmat qiluvchi badiiy hodisalar sifatida namoyon bo‘ladi.

Mustaqillik davrida milliy o‘zlikni anglash jarayonida folklorga murojaatning kuchayishi**:** Mustaqillik yillarida milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va ma’naviy qadriyatlarni

qayta baholash jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga, jumladan teatr san’atiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Milliy madaniyatning muhim tarkibiy qismi bo‘lgan folklor merosiga bo‘lgan qiziqishning ortishi ushbu jarayonning mantiqiy natijasi sifatida namoyon bo‘ldi. Folklor xalqning tarixiy tajribasi, ma’naviy qadriyatlari va milliy xarakterini o‘zida mujassam etgani bois mustaqillik davrida u milliy o‘zlikni anglashning muhim vositalaridan biriga aylandi. Teatr ijodkorlari xalqning tarixiy ildizlariga murojaat qilish, milliy ruh va qadriyatlarni sahnada aks ettirish maqsadida folklor manbalaridan keng foydalana boshladilar. Natijada xalq qahramonlari, mifologik obrazlar, afsonaviy voqealar va marosim elementlari asosida yaratilgan spektakllar soni ortdi. Folklor materiallari zamonaviy teatr estetikasi bilan uyg‘unlashtirilib, yangi dramaturgik va rejissyorlik yechimlari yuzaga keldi. Bu jarayon o‘zbek teatrining milliy qiyofasini mustahkamlash va uning badiiy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qildi.

Mustaqillik davrida folklorga murojaat qilish faqat tarixiy yoki etnografik qiziqish bilan cheklanib qolmadi. Aksincha, folklor motivlari zamonaviy insonning ma’naviy izlanishlari, ijtimoiy muammolari va estetik ehtiyojlarini ifodalash vositasiga aylandi. Natijada folklor teatr san’atining faol ijodiy manbalaridan biri sifatida yangi mazmun kasb etdi. Xalq og‘zaki ijodi namunalarining sahna san’atidagi talqinlari**:** Mustaqillik davri teatrida xalq og‘zaki ijodi namunalarining sahna talqinlari yangi badiiy-estetik yondashuvlar asosida amalga oshirilmoqda. Avvalgi davrlarda folklor asosan tarixiy yoki ma’rifiy maqsadlarda sahnalashtirilgan bo‘lsa, mustaqillik yillarida uning falsafiy, ramziy va poetik qatlamlarini ochib berishga alohida e’tibor qaratildi. Dostonlar asosidagi spektakllarda xalq qahramonlarining jasorati, vatanparvarligi va insonparvarlik g‘oyalari zamonaviy talqinda ifodalanmoqda. Ertak va afsonalar esa inson ruhiyati, axloqiy tanlov va ma’naviy kamolot masalalarini yoritishga xizmat qilmoqda. Bunda folklor syujetlari zamonaviy dramaturgik tafakkur asosida qayta ishlanib, yangi badiiy mazmun bilan boyitilmoqda. Sahna san’atida folklor elementlarining talqini ko‘pincha ramziy xarakter kasb etadi. Xalqona obrazlar va mifologik timsollar orqali umuminsoniy g‘oyalar ifodalanadi. Shuningdek, milliy musiqa, xalq qo‘shiqlari, marosim harakatlari va an’anaviy plastika vositalari spektakllarning badiiy ta’sirchanligini kuchaytiradi. Bugungi kunda folklor asosidagi sahna asarlari milliy madaniy merosni targ‘ib qilish bilan birga, tomoshabinning estetik tafakkurini boyitish, tarixiy xotirasini mustahkamlash va milliy o‘zlik tuyg‘usini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Shu jihatdan xalq og‘zaki ijodi namunalarining zamonaviy sahna talqinlari mustaqillik davri o‘zbek teatrining muhim badiiy-estetik xususiyatlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Mustaqillik davri teatrida folklor talqinining yangicha badiiy shakllari: Folklor motivlarining zamonaviy dramaturgiyadagi ifodasi - Mustaqillik davri o‘zbek dramaturgiyasining muhim xususiyatlaridan biri xalq og‘zaki ijodi manbalariga yangicha estetik yondashuvning shakllanganligidir.[3] Agar avvalgi davrlarda folklor asarlari asosan syujet va qahramonlar tizimini saqlagan holda sahnaga olib chiqilgan bo‘lsa, mustaqillik yillarida dramaturglar folklor motivlarining ichki mohiyati, falsafiy mazmuni va ramziy imkoniyatlarini ochib berishga intildilar. Natijada folklor zamonaviy dramaturgik tafakkur bilan uyg‘unlashib, yangi badiiy talqinlarni yuzaga keltirdi. Zamonaviy dramaturgiyada folklor motivlari ko‘pincha milliy o‘zlik, tarixiy xotira, inson va jamiyat munosabatlari, ma’naviy tanazzul va axloqiy tanlov kabi masalalarni yoritishga xizmat qilmoqda. Dostonlar, afsonalar va ertaklarda uchraydigan obrazlar yangi tarixiy va ijtimoiy sharoitda qayta talqin qilinib, bugungi insonning ruhiy kechinmalari va dunyoqarashi bilan bog‘liq holda ifodalanmoqda. Folklor motivlarining zamonaviy dramaturgiyadagi yana bir muhim jihati ularning metaforik va ramziy xarakter kasb etishidir. Mualliflar folklor timsollaridan voqelikni bevosita tasvirlash uchun emas, balki murakkab ijtimoiy va ma’naviy muammolarni badiiy umumlashtirish vositasi sifatida foydalanmoqdalar. Bu esa sahna asarlarining falsafiy va estetik qamrovini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, zamonaviy dramaturgiyada folklor va postmodern tafakkur unsurlarining uyg‘unlashuvi ham kuzatiladi. Folklor syujetlarining yangi kontekstlarda talqin qilinishi, vaqt va

makon chegaralarining shartli tus olishi hamda xalqona obrazlarning zamonaviy mazmun bilan boyitilishi mustaqillik davri dramaturgiyasining muhim tendensiyalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Rejissyorlik va aktyorlik talqinlarida folklor elementlarining qo‘llanilishi: Folklor talqinining yangicha badiiy shakllari, avvalo, rejissyorlik san’atidagi izlanishlarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Mustaqillik davri rejissyorlari folklor materiallariga an’anaviy sahnalashtirish usullari bilan emas, balki zamonaviy teatr estetikasining imkoniyatlari asosida yondashmoqdalar. Natijada folklor unsurlari spektaklning umumiy g‘oyaviy-badiiy konsepsiyasiga bo‘ysundirilgan holda yangi ma’no va vazifalarni bajarmoqda. Bugungi teatr amaliyotida folklor elementlari ko‘pincha sahnaviy metafora, ramziy harakat va shartli ifoda vositalari orqali namoyon etiladi. Rejissyorlar xalq og‘zaki ijodidagi obrazlarni tarixiy qahramon sifatida emas, balki umuminsoniy g‘oyalarni ifodalovchi badiiy timsollar sifatida talqin qilmoqdalar. Bunday yondashuv folklor materiallarining zamonaviy tomoshabin uchun dolzarbligini ta’minlaydi.

Aktyorlik ijrosida ham folklor an’analari yangi shakllarda qo‘llanilmoqda. Xalq tomosha san’atiga xos bo‘lgan ekspressivlik, improvizatsiya, shartlilik va obrazli ifoda aktyorlik mahoratining muhim unsurlaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, xalq qahramonlari va mifologik obrazlarni yaratishda aktyorlar ichki kechinmalar bilan tashqi ifoda vositalarining uyg‘unligiga alohida e’tibor qaratadilar. Folklor elementlarining aktyorlik san’atidagi ahamiyati shundaki, ular obrazning milliy xarakterini ochishga, sahnaviy ishonchlilikni kuchaytirishga va tomoshabin bilan hissiy muloqotni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu tariqa folklor aktyorlik va rejissyorlik san’atining ijodiy imkoniyatlarini boyituvchi muhim estetik manba sifatida namoyon bo‘lmoqda. Sahna yechimlari, musiqa, plastika va ramziy ifoda vositalarida folklor an’analarining namoyon bo‘lishi Mustaqillik davri teatrida folklor talqinining yangicha badiiy shakllari sahna bezagi, musiqa, plastika va ramziy ifoda vositalarida ham yaqqol ko‘zga tashlanadi. Zamonaviy spektakllarda folklor elementlari faqat mazmun darajasida emas, balki sahna kompozitsiyasi va badiiy ifoda tizimining barcha tarkibiy qismlarida faol ishtirok etmoqda.

Sahna yechimlarida xalqona bezaklar, milliy ranglar, an’anaviy ramzlar va shartli dekoratsiyalardan keng foydalaniladi. Biroq ular etnografik aniqlikni ko‘rsatish maqsadida emas, balki spektaklning g‘oyaviy-falsafiy mazmunini ochishga xizmat qiluvchi badiiy vosita sifatida qo‘llaniladi. Natijada sahna makoni ramziy-estetik ma’no kasb etadi. Musiqa folklor talqinining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Milliy kuy va qo‘shiqlar, marosim ohanglari, xalq cholg‘ulari sadolari spektaklning emotsional ta’sirchanligini oshiradi hamda milliy ruhni kuchaytiradi.[4] Ko‘plab sahna asarlarida folklor musiqasi zamonaviy musiqiy yechimlar bilan uyg‘unlashib, yangi badiiy sintezni yuzaga keltirmoqda. Plastik harakat va sahnaviy ritm ham folklor estetikasi bilan chambarchas bog‘liq. Xalq raqslari, marosim harakatlari va an’anaviy tomosha elementlari aktyor plastikasining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bu esa spektaklning tomoshaviyligini oshirib, uning milliy qiyofasini yanada yaqqol namoyon etadi. Ramziy ifoda vositalarining keng qo‘llanilishi mustaqillik davri teatrining muhim estetik xususiyatlaridan biridir. Folklor obrazlari, mifologik timsollar va xalqona ramzlar orqali inson, jamiyat, tarix va ma’naviyat masalalari badiiy jihatdan umumlashtiriladi. Shu tariqa folklor an’analari zamonaviy teatrning estetik imkoniyatlarini boyitib, yangi badiiy shakllarning yuzaga kelishiga xizmat qilmoqda.

Xulosalar

Mustaqillik davri o‘zbek teatrida folklor merosiga bo‘lgan munosabat sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilgan. Folklor endilikda faqat tarixiy-etnografik material yoki xalqona bezak sifatida emas, balki zamonaviy teatr tafakkurini boyituvchi muhim badiiy-estetik manba sifatida namoyon bo‘lmoqda. Teatr ijodkorlari xalq og‘zaki ijodi namunalarini zamonaviy dramaturgiya, rejissura va aktyorlik san’ati imkoniyatlari bilan uyg‘unlashtirish orqali yangi sahnaviy talqinlarni yaratishga erishmoqdalar.

Tahlillar natijasida folklor motivlarining zamonaviy dramaturgiyada falsafiy va ramziy mazmun kasb etgani, rejissyorlik hamda aktyorlik talqinlarida esa xalqona estetik tafakkurning yangi shakllarda namoyon bo‘layotgani aniqlandi. Shuningdek, sahna bezagi, musiqa, plastika va ramziy ifoda vositalarida folklor an’analarining faol qo‘llanilishi milliy teatrning badiiy imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirayotgani kuzatildi. Folklor talqinining zamonaviy o‘zbek teatri taraqqiyotidagi ahamiyati, avvalo, milliy madaniy identifikatsiyani mustahkamlash, tarixiy xotirani tiklash va milliy qadriyatlarni targ‘ib qilish bilan belgilanadi. Shu bilan birga, folklor teatr san’atining estetik salohiyatini boyitib, yangi badiiy shakllar va ijodiy yondashuvlarning shakllanishiga zamin yaratmoqda.

Demak, mustaqillik davri teatrida folklor talqinining yangicha badiiy shakllari milliy teatr taraqqiyotining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u o‘zbek teatr san’atining milliylik va zamonaviylik uyg‘unligiga asoslangan rivojlanish tendensiyasini yaqqol namoyon etadi. Kelgusida folklor va teatr o‘rtasidagi ijodiy aloqalarni yanada chuqurroq o‘rganish milliy teatrshunoslikning dolzarb ilmiy vazifalaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PF–112-son Farmoni. "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida".
2. Rahmonov M. *O‘zbek teatri tarixi*. – Toshkent: Fan, 2005.
3. Ahmedov B. Zamonaviy o‘zbek dramaturgiyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2017. – B. 56–63.
4. Rajabov I. O‘zbek musiqiy folklori. – Toshkent: O‘qituvchi, 2006. – B. 91–97.
5. Boltaboev, I. (2025). O’zbek teatrida folklorizmning zamonaviy talqini: aktyor tayyorgarligida nutq, plastika va marosim elementlarining integratsiyasi. *Экономика и социум*, (12-2 (139)), 122-126.